

BİBLİYOGRAFYA

Prof. Dr. Refii Şükrü Suvla: Umumî İktisat Dersleri. Birinci Kitap. — İstanbul (Ahmet Sait Matbaası) 1945. — 255 sahife. — Fiat: 500 kuruş.

Bahis mevzuu kitap, Profesör **Suvla**'nın 1944 yılındanberi İstanbul Üniversitesi İktisat ve Hukuk Fakültelerinde okuttuğu "İktisat" derslerinin ana hatlarını ihtiva etmektedir. Müellifin güttüğü gaye, genç üniversite talebesine İktisat ilminin bellibaşlı meselelerini bir "Giriş" şeklinde izah etmek suretile lüzumlu temel bilgileri vermektir, ve bu gaye de muvaffakiyetle başarılmıştır. Kitabın dil ve stili açıktır, teorik izahlara çok kere, pratik ve mânalı misaller inzimam etmekte, ve her bahiste müellifin, ilk defa olarak ilmimize temas eden talebeyi mudil problemlerden koruyarak onlara her şeyden önce en önemli İktisadî müesseselerle münasebetleri öğretmeyi gayret edindiği görülmektedir.

Kitap, ihtiyaclar ve mallar, İktisat vasıtaları, İstihsal, tabiat, emek, masraf kanunları, nüfus meseleleri, sermaye, İstihsal teşkilâtı ve teşebbüş şekilleri v. s., kıymet ve fiyat, para, fiyat ve inkisam teorisi, gelir unsurları ve bellibaşlı konjonktür meselelerini tetkik etmektedir. Muhelif bahisler içinde, incelenen problemler gayet sistemli bir şekilde tertip ve tanzim edilmiştir; buna karşılık, belki daha büyük bir vuzuh bakımından şayanı arzu addedilebilen ve bütün kitabı ilki üç esas kısma ayırteden bir bölüm yapmaktan imtina edilmiştir.

Müellifin ileri sürdüğü düşünce ve teorilere, umumiyet itibarile, İştirak ediyorum.. Şuna da bilhassa işaret etmek isterim ki, Prof. **Suvla**, teşebbüş şekilleri gibi bazen az çok ihmal edilen meseleleri şayanı takdir bir surette, dikkat nazarına almış ve bundan başka, rakkamlı misallerle talebenin ilgisini memleketin mühim İktisadî davalarına doğru yöneltmiştir. Diğer taraftan, İstihlâk problemlerinin ayrıca incelenmemesi ve makinelerin ekonomik önemi üzerinde fazla durulmaması hususları bence münakaşa edilebilir; aynile, daha ziyade

“Giriş” mahiyetinde olan bir kitapta, meselâ nüfus meselelerinin tetkikine kıymet veya ücret teorisine kıyasen çok daha fazla yer ayrılmış olmasının da doğru olup olmadığı sorulabilir.

Bununla beraber, Prof. **Suvla**'nın olağanüstü pedagojik istidadına delalet eden bu güzel kitabın, güttüğü gaye bakımından tam bir başarı teşkil ettiğini tekrar ederek müellefi samimeten tebrik ederim.

Prof. Dr. F. Neumark

J. Lajugie: L'avenir de notre agriculture.—“Groupes Travail”, Paris (Edition Domat-Montchrestien) 1945 — p. 32.

Bir Fransız profesörü tarafından **Fransa ziraatının istikbali** hakkında yazılan ve Fransa ile birlikte bir çok ziraat memleketlerinin harp sonrası iktisadî şartları karşısında tâbi tutulacakları **ziraî bünye tahavvüllerini** gözden geçiren bu broşürde, bizi düşündürecek, pek mühim meseleler bahis mevzuu edilmiştir.

Müellife göre, milletlerarası iş bölümünde Fransa, en verimli bir şekilde meşgul olabileceği kültür sahalarını seçip ona göre kendi ziraatını teşkilâtlandırmak hususunda her ne kadar geri kalmış bir memleket ise de, harpten önce bu sahada bir hayli terakkiler kaydetmiş bulunuyordu. 1939 yılındanberi Fransanın yeni bir dünya harbinin yarattığı fevkalâde şartlar altında almak mecburiyetinde kaldığı tedbirler ise, onun **ziraî ekonomisinin esaslarını, sulh şartları için normal olmayan bir şekilde** ve vaktile büyük fedakârlıklar bahasına kalmakta ısrar ettiği istikamette değiştirdi. Harp içinde müstemlekelerinden ve diğer dünya memleketlerinden tecrid edilmiş bulunan ve ayrıca büyük işgal ordularının iâsesini temin etmek mecburiyetinde kalan Fransa, büyük gayretler sarfetmek suretile, ne bahasına olursa olsun, hububat ziraatını genişletmek ve bu suretle aç kalmak tehlikesini önlemek mecburiyetiyle karşılaştı. Çiftçi nüfusunun bir milyondan fazlasının esir olarak iş sahasını terketmiş bulunması da vaziyeti ayrıca müşkül bir hale sokmuş bulunuyordu. Bu sebeble, maliyet hesaplarına ve iktisadilik prensiplerine bakmadan o zamana kadar terk ve ihmal edilmiş bulunan boş topraklar işletildi, son zamanlarda köylerini terkedip

şehre inmiş olanların toprağa dönmelerini temin edecek vasıtalar arandı. Arazinin ıslâhı ile köylere su ve elektrik getirilmesi gibi büyük işlere girişildi. İşsizler, siyasî mevkûflar ve diğer zirai iş teşkilâtı ile hububat ziraatı bir çok vatandaşlar için bir meslek ve geçim vasıtası ve ihtisas haline sokuldu. Memlekette, Fransa için hiç de verimli olmayan bir takım ziraat neveleri idhal edildi. Bilhassa harp yıllarının kıtlık senelerinin meydana koyduğu **anormal şartlar altında geliş güzel her yerde ve her şekilde yapılan ziraatın cazip kârlar temin etmesi** köylüyü milletlerarası pazar şartlarının hakikatlarından gafil, kendi metodlarından memnun bir zenginlik ve konjonktür içine soktu. İşte bugün bu vaziyetin bir an evvel tasfiyesi ve Fransa'nın mütareke devrinin anormal şartlarından kurtularak kendi **zirai ekonomisinin bünye ve prensiplerini milletlerarası bir iş bölümü esasına göre yeniden ayarlaması** hayati bir zaruret olarak tetkik konusu haline almış bulunmaktadır.

Fakat, müellife göre, bu iş kolay olmayacaktır: Fransız köylüsü itiyad ve geleneklerine diğer memleketler köylülerinden daha fazla bağlıdır. Bu sebeble, haddi zatında acıklı bir ameliye olan böyle bir tasfiye işinden ve yeni şartlara intibak etmek zahmetinden çekinerek azamî mukavemet edecektir. Demagojik ve siyasî mülahâzalar, harpten evvel görüldüğü veçhile, doğru yolun seçilmesine mâni olacaktır. Serbest piyasa ve rekabet şartlarının bu tasfiyeyi kendiliğinden yapması da beklenemez.

Bu vaziyet karşısında acaba devlet, sun'î himaye usulleriyle ve cemiyetlin zararına olarak bugünkü şekli muhafazada ısrar etmeğe mecbur olacak mıdır? Bu böyle olacaksa, Fransa için istikbal karanlıktır. Esasen, bir kıta içi veya dışı bir bloka iltihak etmek mecburiyetinde kalacak olan Fransa için ticaret politikasını her sahada istediği gibi tatbik etmek mümkün olmayacaktır. Bu sebeble bazı yerli mahsuller ergeç yabancı memleketler mahsulü ile rekabet haline düşecek ve hasasını değiştirmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu hususta bilhassa **genç ve bol topraklı bir takım memleketlerin tekâmül ettirilmiş usullerle ve kitle halinde istihsal edilen gıda maddelerinin rekabeti**, Fransa ziraatı için ezici olacaktır. Bilhassa Amerikada kauçuk yahut alkol istihsali için ve Arjantinde yakacak madde halinde kullanılacak kadar bol ve ucuz bir hal alan buğday, bol kredi ve nakil vasıtalarına ulaşılacağı bir devinde, Avrupa pazarlarında kendisine bir yer ayırtmakta müşkilât çekmiyecektir. Bu vaziyet karşısında Fransa, kendi ziraatını daha şimdiden, fazla el emeğine ihtiyacı olan ve satış şartları fazla istihsal masraflarını kaldıracabilecek olan sebzeçilik, meyvecilik ve sütçülük ile bunlara bağlı ziraat sanatlarına doğru tevcih etmek mecburiyetindedir.

Müellife göre, **Fransanın kolayca rekabet edebileceği hesap edilmiş bulunan bu yeni kültür sahalarına doğru**, şimdiden hazırlanacak bir plân dahilinde, **randıman ve rasyonellik hesaplarına göre** yeni sahalara tevcih edilmesi, onun hububat, şeker ve patates istihsal sahalarındaki ananevî istihsal şubelerini büsbütün terketmesine de sebep olmayacaktır. Her ne kadar milletlerarası konferanslarda bugün yapılan bazı teklifler bizi o kadar ileriye sevketmekte ise de, Fransa bu nevi ziraat mahsullerinin büyük bir kısmını, rasyonellik hesabına büyük bir zarar bahis mevzuu olmadan, muhafaza edebilecektir. Siyasî ve içtimaî bakımlardan da bu muhafaza ediş, bir nevi ihtiyat tedbiri olarak, kendisini ayrıca meşru gösterebilecektir. Fakat bunun haricinde Fransa, büyük hamleler yaparak, **kendi kültür çeşitlerinin ananevî dağılış şeklini ve istihsal metodlarını esaslı bir şekilde değiştirmeye mecburdur**. Nüfus vaziyetinin ve coğrafya şartlarının kendisine empoze ettiği meyvecilik ve sebzeçilik gibi kültür neveleri de bugün Fransızların alışık olmadığı şekilde büsbütün yeni fennî metodlara göre ve rasyonel bir tarzda yapılmadığı takdirde, **hesapsızlık ve verimsizlik** kendisini muhakkak hissettirecektir. Bu kültürlerin büyük şehirlerin civarı gibi işçi, istihlâk ve ihraç mıntakalarına yakın yerlere nakli, ihraç için lüzumlu ve yeknesak evsafı haiz mahsul yetiştirilmesi, satışın teşkilâtlandırılması, konserveciliğin ve bu mahsullere bağlı ziraat sanatlarının inkişaf ettirilmesi de bu hususta alınması lüzumlu tedbirlerdendir ve tasavvur edilen plâna dahildir. Mütahasssısların yaptıkları hesaplara göre, bu şartlar altında çalışacak bir Fransa ziraatı, diğer kültür neveleri yerinde yeniden açılacak 200 bin hektar meyve bağçesi ile bir o kadar hektarlık sebze çiftlikleri sayesinde kendisi için lüzumlu ve yüksek kârlı pazarları kolaylıkla bulacak ve bu program tahakkuk edince, **Fransa ziraat ekonomisi milletlerarası ticarî münasebetlerin inkişafı karşısında daha müsait vaziyette çalışan rakipler tarafından ezilmek, ve büyük ziraat buhranlara maruz kalmak tehlikesinden kurtulmuş olacaktır**.

Broşürde, **bu plânların tatbikinin zarurî kıldığı teknik ve içtimaî meseleler** bahis mevzuu edilmektedir. Bu meselelerin hiç biri yeni şartlara intibak hususunda bir gayret ve fedâkârlık göstermeden, ve bütün millet ferdlerini etrafında toplayacak geniş bir ziraat programı ve programın emrine verilecek bilgi ve para ile teşkilât ve tesisat olmadan tahakkuk edemeyecektir. Gerçekten, yarımkı dünya şartları karşısında Fransa ziraatını ve dolayısıyla Fransanın iktisadî ve içtimaî bünyesini ayakta tutabilecek yegâne vasıta addedilen bu yeni esaslara göre teşkilâtlanma ve **eski bünye hususiyetlerini tasfiye etme ameliyesi**, ziraat nüfusun işgal edeceği sahaların rasyonel bir şekilde yeniden

tevzi ve tayininden doğacak **bir iç kolonizasyon hareketine**, plânlı bir ziraat yapılabilecek şekilde tarlaların yeniden tahsis ve tefrikine, büyük çiftlikler halinde birleştirilmesine, yeni kültür nevelerinin tatbikinde kat'iyen elverişsiz addedilebilecek olan **ortakçılık usullerinin ilgasına** ilh. gibi ziraî mülkiyet rejiminin hukukî esaslarına dokunacak kadar esaslı değişikliklere lüzum gösterecektir.

Plan ve devlet müdahalesi fikrinin ziraî sahada yeni bir tatbik şeklini zaruret haline koyan bu yeni şartlar harp sonrası Fransası için olduğu kadar ve belki daha fazla **göreneğin, hesapsızlık ve gayri iktisadiliğin baştan aşağı hâkim olduğu ziraatımız için** bahis mevzuu edilebilir. Yeni "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu"ndan beklediğimiz gayeler günün birinde tahakkuk etse bile, bu halimizle biz ancak, yeni dünya iktisat ve ticaret münasebetlerinin tehdid edici zaruretleri içinde her şeyi devletten bekleyen fakir bir köylü yığını ile karşılaşacağız. Bu vaziyette, **Türkiyede hakikî bir ziraî reform ancak**, bu broşürde Fransa ziraati için bahis mevzuu edildiği şekilde, **geniş bir plan ve program meselesidir ve tamamen teknik ve ekonomik bir planda rasyonellik ve verimlilik hesaplarına ve dünya piyasasının yeni inkişaf temayüllerine göre bir ayarlanmak meselesi olarak tahakkuk edebilecektir.**

Prof. Ömer Lütfi Barkan

Robert Anhegger: Beiträge zur Geschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich. I. Europäische Türkei. Band 1: İstanbul 1943 (İstanbuler Schriften Nr. 2), Band II: Europa-Verlag, Zürich—New York 1944 (İstanbuler Schriften Nr. 14). — 497 Seiten.

Osmanlı Türkleri 14 üncü asırda Balkan Yarımadasını ve 15 inci asırda İstanbulu zaptettikleri vakit, buralarda ziraat ve şehir küçük sanayii yanında, son derece inkişaf etmiş bir madencilikle de karşılaşmışlardır. O devirlerde Osmanlı İmparatorluğu gerek idare cihazi, gerek iktisadi faaliyetler itibarile Garp memleketlerinden asla geri bir vaziyette değildi. İmparatorluğu, nihayet ondokuzuncu asırda Avrupa'nın "Hasta adam"ı haline getiren acıklı ve o nispette meşum sukut, ancak onyedinci asırda başlamış bulunuyordu.

Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, Balkan Yarımadasının hâkimi olan Türkler, buraya kendi hukuk sistemlerini, yani bütün İslâm ülkelerinin müşterek hukuk rejimi mahiyetinde olan kanonik hukuku da getirmişler ve sıkıca yerleştirmişlerdir. Bununla beraber Osmanlılar şayanı hayret bir siyasi görüş ve zekâ eseri olarak bu yeni ülkelerde karşılaştıkları hukukî müesseseleri de olduğu gibi benimsemişlerdir. Ayrıca Balkanlarda yerleşen Türkler, ötedenberi buralarda yaşayan halkların Hıristiyan dinine dayanan inanışlarına da asla ilişmemişlerdir.

Dr. Anhegger tarafından vücuda getirilen kitabın esas mevzuunu teşkil eden Sırbistan-Bosna mıntıkasındaki madencilik faaliyetleri, o devirlerde Ortaçağ Alman maden hukuku rejimine, yani "Saksonya" hukukuna (das sächsische Recht) istinad ediliyor ve bittabi buralarını istilâ etmiş bulunan Türkler de böyle bir hukuk sistemi ile karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı, Kanunî Sultan Süleyman onaltıncı asırda Avrupa Türkiyesinde işletilen tekmil madenler için bir nevi yeni maden hukuku kodu vücuda getirmek istediği vakit, yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz "Saksonya" maden hukuku büyük bir dikkat ve ihtimam ile Osmanlı İmparatorluğunda mevcut hukuk sistemi ile birleştirilmiştir. Bu sahada en esaslı kanun 1536 yılında tanzim ve tedvin edilmiştir.

Bu kanunun mahiyetini daha iyi izah edebilmek için, biri 17 inci ve diğeri 18 inci asra ait olmak üzere iki şahıs tarafından toplanan maden kanunnamelerinin dahi Dr. Anhegger tarafından eserde tercüme ve neşredilmiş bulunduğuna işaret edelim. Bunun dışında diğer bir çok Osmanlı kanunnameleriyle tarihî vesikalar ve nihayet Avrupalı seyyahlar tarafından bu devirlere ait olmak üzere kaleme alınmış bulunan seyyahatnamelerin de zikri lâzımdır.

İşte bütün bunlar Dr. Anhegger'in eserinin esas kaynaklarını teşkil etmektedir. Adı geçen bu malzeme çok büyük bir dikkatle terkip edilmiş ve işlenmiştir. Öyle ki, bilhassa 16 inci asırda Balkan Yarımadasındaki madencilik faaliyetlerinin hukukî ve iktisadî münasebetleri ve bu kabil çalışmalara desteklik eden sosyal şartlar şayanı hayret bir vuzuhla okuyuculara sunulmaktadır.

Dr. Anhegger'in kitabı esas itibarıyla 4 büyük kısımdan terekkep etmektedir. Birinci fasıl, maden hukuku, maden işletmesi ve idaresi, maden ocakları işletmesi, gümüş madeninin eritme suretile yabancı maddelerden tefriki, Devletin takip ettiği gümüş siyaseti ve madencilerin hukukî vaziyeti ve nihayet 17 ve 18 inci asırlarda madencilik tarihi gibi meselelere temas etmekte ve bunlar hakkında okuyuculara toplu bir fikir vermektedir.

Kitabın ikinci faslı, Balkan Yarımadası üzerindeki muhtelif ve münferit maden havzalarının tetkikine hasredilmiştir: Bosna ve Hersek, Sırbistan, Arnavutluk, Yunanistan ve Trakya gibi mıntıkalar bu fasılda teker, teker incelenmektedir. Üçüncü fasılda kaynaklar Almanca tercümeleriyle okuyuculara sunulmaktadır. Dördüncü fasıl, maden kanunlarının dilini tahlil etmekte ve ayrıca madencilik sahasında müstamel kelime ve mefhumları aydınlatan fevkalâde şayanı dikkat bir lügatçeyi ihtiva eylemektedir. Yine aynı fasılda madencilige ait Türkçe kelimelere dair bir endekisle, mevki ve mahal isimlerine taalluk eden başka bir endekse ve nihayet eserin hazırlanmasında faydalanılan 244 kitap ve makaleden mürekkep bibliyografyaya rastlanmaktadır. Dördüncü faslı, bir çok ilaveler ve bu meydana bilhassa şimdiye kadar hiç bir yerde neşredilmemiş bulunan 1525/26 tarihli maden kanunnamesi takip etmektedir.

Dr. Anhegger aslen müsteşiriktir ve esasen eserini bu sıfat ve salâhiyetle meydana getirmiştir. Aksi takdirde, yani şark dillerine vakıf olmıyan bir kimseden bu sahada bir eser beklenemezdi. Bununla beraber müellif maden hukuku ve madencilik tekniği gibi kavranması oldukça müşkülâtı mucip sahalara dair esaslı bir vukuf ve ünsiyet kespetmiş ve ancak ondan sonra eserini yazmaya başlamıştır. Bu, gerçekten takdir ve hayranlığa değer bir mesaidir. Bu suretle Dr. Anhegger hukuk ve iktisat tarihine ait araştırmalar için çok kıymetli malzemeler temin etmiye muvaffak olmuştur.

Kısa bir kontrandü çerçevesi içinde bütün bu yeni malzemenin etrafı bir şekilde bahsetmiye şüphesizki imkân yoktur. Ancak kitaptan aldığımız ve dil araştırmacılarını alâkadar ettiği kadar, iktisat tarihçilerini de ilgilendirmekten uzak kalmıyan küçük bir örneği okuyucularımıza sunmaktan zevk duymaktayız. Osmanlı kanun vazı ve idare makamları Ortaçağlarda cari Alman ("Saksonya") maden hukukunu benimseyip, İmparatorluğu dahil memleketlerde tatbiki başladığı vakit, aynı zamanda 16 ıncı asırda cari Türk maden hukukuna müteaddit Almanca madenci ıstılahlarını da sokmuş bulunuyordu. Bu kabil kelimelere, Dr. Anhegger tarafından esere dercedilen bir lügatçede (sahife 366 ve devamı) rastlamaktayız. Bunlardan bir kısmını aşağıda okuyucularımıza sunmak istiyoruz:

ruha = Grube (= Stellen) = lağım,

paun = Bau (= Weg zur Abbaustelle) = galeri,

işlag = Schlag (= Querschlag) = maden ocaklarında irtibat yolları,

iştolna = Stellen = lağım,

- şaybne = Scheibe = kuyu ağzı
 letloh = Lichtloch (= Lichtschacht) = yel kuyusu,
 ort, orat = Ort (= Arbeitsplatz im Bergwerk) = maden
 ocak ve lağımındaki iş yeri,
 muloh = Mundloch (= Schachtöffnung) = kuyu ağzı,
 firşte = First (Decke des Grubenbaus) = tavan,
 zol, jol = Sohle (= untere Grenze des Grubenbaus) = dö-
 şeme, taban,
 uzboy = Ausbau (bergmännische Anlage),
 prande, bernat = Brand (= Feuer) = ısıtma ameliyesi,
 tanab = Dampf (Wetter) = ocakta hava vaziyeti, griso,
 şavad = Schwaden,
 ganak, gank = Gang = maden damarı
 ligunat = das Liegende = galeri,
 hagunat = das Hangende = meyilli galeri,
 kluhta, kuluhta = Kluft = yarık, çatlak
 kvarac = Quarz = kuvars
 vante = Wand = duvar
 işlam = Schlamm = maden kuyularında toplanan çirkef, su
 birikintileri
 çimar = Zimmer (= Auszimmerung im Grubenbau) = ta-
 van örme işi
 thorn, horan = Horn = çıkırık
 rat = Rad = tekerlek
 rinak = Ring = yüzük, bilezik
 trayber = Treiber = maden nakliyatı işlerinde çalışan va-
 sıflı işçi
 hunat = Hund (= Fördertrog) = vagonet
 pulihne = Bulgen (= Ledersack) = meşin çanta
 kraçna = Kratze = madenci aleti
 kilave = Keilhaue = madenci çekici
 işlek = Schlegel = madenci çekici
 havdine = Halde = maden harmanı, kömür yığını
 kulub şatayn = Klaubstein = ocaktan çıkan madeni tefrik
 kram, kiram, karam, karm = Kram (= Grubenhütte) = maden
 ağzında odundan yapılmış kulbe
 işpur = Spur (= Rinne) ıskara
 işlakna = Schlacken = cüruf
 gelete, gelek = Glätte = mürdesenk
 pilke = Blick (= Reinmetall) = saf maden

- raştdar = Röster = madende izabe işlerinde çalışan vasıflı işçi
- fitrar = Fütterer (= ein Schmelzhütten-Arbeiter) = maden fırınlarında çalışan işçi,
- ismeçar = Schmelzer = maden izabe işlerinde çalışanlar,
- çah, çeh = Zeche = ocak ve aynı zamanda Ortaçağ madenci kooperatifi (Gewerkschaft)
- şürf, sürüf = Schürf = maden zuhuratının sistemli bir şekilde aranması, prospection,
- marşayt, marşayd = Markscheide = madencilikte yer altı hudutları,
- vark, varak = Werk = maden işletmesi,
- gevark, kıvark = Gewerke = Ortaçağ madenci kooperatifi hissedarı, maden hissedarı,
- lehenvar, lenhvar = Lehenhäuer = götürü işçi, akord işçisi,
- jamkoşt, jamkoşde, zamkoş = Sammekost (= Zubusse) = hissedarların vazettikleri sermaye,
- lemşat, lemşad = Lehenschaft = götürü işçilerin hukukî iş münasebetleri,
- zayl = Seil = halat,
- puje, buje = Pause (mittelhochdeutsch puse, buse = Halbschicht) = fasıla, yarı posta veya vardiya,
- urbarer, urbar = Urbarer (= oberster Bergbeamter) = poryon, madenci şef,
- hutman = Hutmann (= Bergmeister) = şef poryon,
- şafar = Schaffer (= Steiger) = kazmacı, ?
- pinde = Pinte (ein Hohlmaß) = bir nevi hacim ölçüsü.

Bu liste bittabi tam ve noksansız değildir. Esasen eserdeki lugatçe daha başka madenci ıstılahlarını da ihtiva etmekte olup, bunlar büyük bir ihtimalle asılları Almanca olmakla beraber, Sırp-Hırvat dilleri vasıtasile Türkçeye mal edilmişler, yani Türkler menşî Almanca olan bir takım madenci ıstılahlarının Sırp ve Hırvatlar tarafından değiştirilmiş şekillerini kendi maden hukuklarında kullanmışlardır. Türklerin fetih ve istila ettikleri memleketlere mahsus eski maden hukukunu ne büyük bir itina ile muhafaza ve idame eyledikleri keyfiyeti, yukarıda arzettiğimiz gibi, Alman ve keza bir çok Sırp-Hırvat tabir ve ıstılahlarını benimseneleri ile de pek güzel bir şekilde meydana çıkmaktadır. Bu münasebetle okuyucularımızın şu noktaya da dikkatini çekelim ki, eskidenberi işçi mümessillerine verilmesi mutad olan Noel hediyeleri,

paskalya hediyeleri gibi usuller ve adetler dahi Osmanlılarca muhafaza edilmiştir (sahife 102).

Bundan başka madencilerle, imtiyazlı maden komünlerinin hukuki vaziyeti, Kanunî Sultan Süleyman devrinin mahsulü olan mevzuatta daratılmamış ve bilhassa kötüleştirilmemiştir. Büyük Sultan kuyuların mümkün olduğu kadar muntazam, rantabl ve verimli bir şekilde işlenmesine ve bu suretle fazla miktarda maden elde edilmesine büyük bir ehemmiyet atfetmekte ve bu ciheti son derece teşvik eylemekteydi. Buna mukabil de idare mekanizmasının imkân nispetinde dürüst, adil ve mükemmel bir şekilde işlenmesine ve maden işçilerini bütün ananevî ve çağdaş şekillerile sıkı bir himaye altına almağa gayret etmekteydi.

Nihayet Dr. Anhegger'in ortaya koyduğu müteaddit ve muhtelif vakıalar arasında, onaltıncı asırda Darphane âmirliği mesleğinin de veraset yolu ile intikal ettiğini bilhassa kaydedelim (sahife 66 ve devamı). İmparatorluktaki bu usulün, o devirlerde Almanyanın en mühim maden havzasını ihtiva eden Saksonyada (Kursachsen) Darphane âmirliğinin aynı şekilde irsen intikali ile tam bir muvazilik arzemesi çok dikkate layıktır. Şayet Alman iktisat tarihçileri bundan böyle Kanunî Sultan Süleyman devrinin maden hukuku ile muasır Alman maden hukukunun Saksonya, Bohemya, Moravya, Tirol, Macaristan, Transilvanya vesaire gibi Alman eyalet ve vilâyetlerindeki şekillerini yakından ve dikkatli karşılaştıracak olurlarsa, ki bunun bir an evvel gerçekleşmesini gönülden temenni ederiz, bu takdirde yukarıda zikrettiğimiz kabilden hukukî ve iktisadî müesseseler itibarile bazı benzerliklere ve yekdiğerinin aynı olan tedbirlere çok miktarda rastlamak mümkün olabilecektir.

Şu halde Dr. Anhegger'in bu mükemmel travayı, mukayeseli hukuk tarihi ile mukayeseli iktisat tarihine ait araştırmalar bakımından fevkalâde zengin neticeler vermeyi şimdiden vâdetmektedir. Bununla beraber müellif tarafından onaltıncı asırda Balkan Yarımadasında işlenen gümüş madeni ocaklarında istihsalatın gerilemesi hadisesinin (sahife 79), bir taraftan o devirlerde yeni keşfolunan Amerika kıtasından vakı kıymetli maden sevkiyatı ile ne dereceye kadar alâkalı bulunduğu ve diğer taraftan aynı çağlarda Tirol, Macaristan ve Saksonyadaki Erzgebirge mintakasındaki istihsalatın çoğalmasi ile ne dereceye kadar münasebettar olduğu keyfiyeti ilmî cihetten tahkik ve tetkike mühtaçtır. Bu mesele hakkında burada bir hüküm verebilmek için, maalesef elimizde lüzumlu ilmî malzeme yoktur.

Prof. Dr. G. Kessler

Dr. Cemil Çalgüner: Türkiyede Ziraat işçileri. — Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınlarından, Çalışmalar Serisi, Sayı: 132. — Ankara 1943. — Sf. 131.

Şumul ve mahiyeti henüz lâıykile malûmumuz olmamakla beraber, Türkiyede bir **Ziraat işçileri mes'elesi** mevcut bulunduğundan kimsenin şüphesi olamaz. Yeni çıkan "Çiftçiyi topraklandırma kanunu"nun getirmesi düşünülen hal şekilleri ne olursa olsun, bu mes'ele var olmakta devam edecek ve memleketimizde umumî surette iş hayatıyla ilgili mevzuat ve teşkilât anlayış ve tatbikatı ilerledikçe, günün birinde bu meselenin lâıyk olduğu alâka ve himmetle ele alınması gecikmiyecektir.

Gerçekten, daha 15 Haziran 936 tarihli İş Kanunumuz tedvin edilirken bu mevzu üzerinde bir müddet durulmuş, fakat arzettiği hususî mahiyet ve ehemmiyet dolayısıyla olacak, ziraat işçileri meselesinin esaslı bir tetkike tâbi tutularak ayrıca tedvin edilmek üzere bu kanunun, çerçevesi haricinde bırakılması münasip görülmüştür. Gerçekten, **ziraî sahadaki iş münasebetlerinin hususiyetlerinden ve dayandığı iktisadî ve içtimaî muhit şartlarından gâfil olarak, ezbere kanun ve nizamlar koymağa kalkışmak**, bu sahada mevcut olan düzensizliği büsbütün fenalaştırmak demek olacağından, bu kararı çok yerinde bulmamak mümkün değildir.

Fakat, vaktile sırf **ziraat işçilerinin hususî vaziyetlerinin ilmî bir şekilde tetkik ve tesbiti için** zaman kazanmak ve düşünmek maksadile geriye bırakılmış olan bu mesele, acaba bu gün olgunlaşmış bir halde midir? Aradañ on seneden fazla bir zaman geçtiği halde, bu uğurda yapılmış tetkiklerin vaziyeti nedir? Pek yakında sıra, bu meselenin ele alınmasına geldiği zaman, **ne yaptığımızı, ne için öyle yaptığımızı bilmeden ezbere bir kanun çıkarmağa ve bu suretle ziraat hayatımızı yeni bir olupbitti karşısında bırakmağa** mecbur olup olmayacağımızı artık gözden geçirmeğe lüzum vardır.

Bu hususta Tarım Bakanlığının şimdiye kadar kendi teşkilâtı vasıtasile yapmış bulunması lâzımgelen tetkiklerin meydana koyduğu hakikatları bilmek bizim için mümkün değildir. Umumiyetle bu gibi hazırlık ve tetkiklerin ilgili bakanlıkça daha evvel neşredilerek bu işlerle ilgili muhitlerin fikirlerini söylemesine meydan verilmesi çok lüzumlu olmasına rağmen bu gibi usullere her nedense memleketimizde o kadar rağbet edilmemektedir. Bu sebeble biz, bu sahadada ancak ilim

adamlarımızın hususî mesai ve araştırmalarıyla meydana gelen eserleri tetkik edebilmekteyiz. Bugün burada tetkik edeceğimiz eser de bu sahada tanıdığımız yegâne tetkiki teşkil etmekte olduğu için üzerinde durulmağa değer bir kıymet arz etmektedir.

* * *

1940 senesinde müellifin Yüksek Ziraat Enstitüsünde İktisadiyat Enstitüsü baş asistanı olduğu sırada doktora tezi olarak verilmiş olan bu mühim etüdün memleketimizde bu gibi meselelerin en salâhiyetli etüd merkezlerinden birinde ve Enstitü profesörlerinin nezareti altında hazırlanmış olması, üzerine dikkat ve alâkâmızı ayrıca çekecek mahiyettedir. Yukarıda izah ettiğimiz gibi, **“Türkiyede Ziraat İşçileri” gibi memleketimizin en mühim ve aktüel meselerinden birisini kendisine etüd mevzuu olarak seçmek meziyetini gösteren bu eserin kusursuz ve sistemli bir plânı** ve her mesele hakkında kıymetli malûmatı ihtiva eden bahisleri mevcuttur. Fakat, bizim kanaatimize göre, **esere asıl kıymetini veren hususiyet**, zirai siyaset meseleleriyle ilgili kitaplarda umumiyetle tesadüf edilen tarif ve tasniflerden ziyade Türkiyede ziraat işçileri meselesinin günün birinde konacak yeni kanun ve teşkilâtla iyi bir surette nizamlanmasına esas teşkil edecek lüzumlu ilmî tetkik ve tesbitlere girişilmiş olmasıdır. Müellif, mevzuunun bu cephesini pek iyi hissetmiş **ve memleketimizdeki ziraat işçilerinin vaziyetinin olduğu gibi tesbiti ile meselelerin bildirilmesini ve inkişaf temayüllerinin sezilmesi işini kendisine açıkça gaye olarak seçmiştir.** Bundan başka, bu suretle çok iyi seçilen ve salâhiyetle işlenen bu çok mühim ve aktüel mesele, hakkında hiç literatür bulunmayan **“ham ve bâkir bir mevzu”** halinde bulunduğu için, müellifin **“bizzat memleket içinde yaptığı tetkik seyahatları”** ve **“şahsen hususî mahiyette yaptığı anketler”**le de kıymetlendirilmek istenilmiştir. Bu arada Tarım Bakanlığının bu mevzu etrafında kendi teşkilâtına yaptırdığı bir anketle toplanan malzemedan de faydalanılmıştır ki, bütün bu hususiyetler esere üzerine alâkâmızı çekecek bir değer verecek mahiyettedir. Fakat, **biz burada, kıymetini bu suretle kabul ve tesbit ettiğimiz bu eseri elde ettiği müsbet neticelerden ziyade, eseri okurken bu mevzua dair yazılacak ilmî araştırmalardan daha neleri öğrenmek ihtiyacını duyduğumuzu kayd ve bu suretle bu mesele hakkındaki malûmatımızın umumî surette noksanlarını belirtmeği faideli bulmaktayız.**

* * *

Eser, bu bakımdan tetkik ve mütalâa edilince şu noktaların göze çarpmasına imkân yoktur:

Lüzumlu mukaddeme ve tariflerden sonra, 19 ncu sayfadan itibaren, Türkiyedeki ziraat işçilerinin tetkikine başlayan müellif, memleketimizdeki **ziraat işçilerinin, ekseriyetinin ufak dahi olsa, mülk ve arazi sahibi olanlar tarafından teşkil edildiğini** ve bu yüzden Türkiyede iş kuvvetlerini ziraat içinde ve başkalarının emrinde çalışmak suretile elde edecekleri ücrete bağlı olarak kullanan, **tamamile mülksüz ve dar manada hakikî bir ziraat işçisi sınıfının mevcut bulunmadığı kanaatini** serdetmektedir. (sf. 19, 21). Türkiyede ziraat işçileri meselesinin **ic̣tîmaî ve siyasî bir mesele olmaktan ziyade henüz ekonomik ve teknik bir mahiyet arzettiği kanaat ve iddiasile** birlikte kitabın muhtelif yerlerinde bir çok tâlî mutalâa ve kanaatlerin de esasını teşkil eden bu **mühim ana fikir**, kanaatimizce, bu halile ispat edilmeden kabul edilmiş bir fikir ve kanaat olmaktan kurtulmuş bulunmuyor. Gerçekten, **Türkiyedeki ziraat işçilerinin umumiyetle mülk sahibi ve küçük çiftçilerden ibaret buldukları iddiasının**, akla ve bazı müşahedelere ne kadar uygun gözüdürse gözüksün, hakikî bir ilmî muhteva kazanabilmesi için muhtelif amele grupları üzerinde yapılmış anket ve sondajlara dayanmış olması lâzımgelirdi: Halbuki, bu noktayı ispat etmeden onu Türk ziraat işçilerinin karakteristiği bir **vâk'a** olarak kabul eden müellif, bu hususta vaktile yapılmış herhangi bir anketin neticelerinden bahsetmediği gibi esas tezi için pek lüzumlu olan böyle bir anketi yapmak lüzumunu da his ve mutalâa etmiş değildir. Bu maksadla kullanılan deliller arasında ancak; Seyhan Millî Mensucat Fabrikası direktörünün yapılan bir "soruşturma" neticesine göre, kendi işçilerinin % 50 sinin(?) mülk sahibi(?) ve ziraatla ilgili(?) olduklarını söylemesini bir hakikat gibi kabul ve bu hakikattan ziraat işçilerinin evleviyetle böyle olması lâzımgeldiğini istidlâl eder gibi, ilmî bakımdan zayıf delillerle iktifa edilmiştir.

Halbuki, böyle bir neticeye varmış olmak için Ege bölgesinde veya Çukurovada her sene mevsim işçiliği yapan onbinlerce seyyar ziraat amelelerinin kimlerden tereküp ettiği, hakikî hüviyetleri, iktisadî varlıkları, nereden gelip nereye gittikleri rakkamlarla ve tablolar halinde tetkik edilmiş olması lâzımdır. Ayrıca tetkik edilmeden bunların ekserisinin bedbîn ve huysuz bir **proletarya** hallet-i ruhiyesi taşıyan köksüz ve varlıksız insanlardan ziyade çalışkan ve namuslu bir çiftçi moralî taşıdıkları da iddia edilemez (sf. 22). Hakikî miktarları hakkında hiç bir fikrimiz olmayan **yıllıkçı** işçilerin adedleri ile iktisadî ve ic̣tîmaî vaziyetleri hakkında da yer ve rakkam zikrederek ileri sürebileceğimiz müşahedelerimiz de yoktur. Memleketimizdeki toprak mülklerinin irili veya ufaklı dağılış tarzı ile hiç topraksız çiftçilere ait bulunan

istatistiklerle de bu iddiaların telif, kontrol ve izah edilebilmesi icap eder.

Esasen, üzerinde bu kadar mühim meselelerin münakaşa edilebileceği, Türkiye ziraat işçileri konusunu tetkik eden **bu kitabın en mühim kusurlarından birisi, her şeyden evvel kendisinin mevzuunu teşkil eden bu ziraat işçilerinin muhtelif kategorilerin hakikî miktarları ile nerelelere kaç kişilik gruplar halinde yayılmış olduklarını ve gelip gittikleri istikametleri istatistik cedvelleri halinde ve harita üzerinde göstermeğe lüzum hissedilmemiş olmasıdır.** Bu iş ne kadar müşkil olursa olsun, işe başlamak için tetkikin mevzuunu teşkil eden ziraat işçilerinin miktarlarının tayinin veya hiç olmazsa bu husustaki meselelerin belirlenmesi pek mühimdir. Bilhassa seyyar ziraat işçileri, bazı merkezlerde büyük gruplar halinde muayyen mevsimlerde toplu bir halde bulduklarından, bunların miktarları, geldikleri yerleri, moral bakımından küçük çiftçi karakterini taşıyıp taşımadıkları ve iktisadî varlıkları, işçileri kullanan toprak sahiplerinin adedi ve her birinin kaç amele kullandığı gibi, mühim meseleler tetkik edilebilirdi. Müellif bu kabîl ziraat işçilerinin miktarları ve bu miktar hesaplarının nasıl bulunduğu hakkında etraflı malûmat vermek lüzumunu hissetmemiş, ancak 46 ncı sahifede "bu suretle her sene Ege ve Çukurova bölgelerine hicret eden işçilerin miktarı tahminen ayrı ayrı (?) 50-70 bini mütecevazdır" ve 48 ncı sahifede "her sene 40-50 bine yakın seyyar işçinin toplandığı Adana" şeklinde bu rakamla mikdar tayini işine ancak söz arasında gelişi güzel temas ederek geçmiştir.

Diğer taraftan, müellifin memleketimizde ziraat işçilerinin meydana çıkış sebeplerini izah ederken, az topraklı köylülerin mevcudiyeti kabîlinden ziraî bünyemizle ilgili bir hususiyete de temas etmekle beraber, 12 ncı sahifede olduğu gibi **nikbin bir görüşle**, ziraat sahasındaki seyyar mevsim ameleliğini memleketimizde mevcut çok çeşitli iklim şartlarının ve kültür nevelerinin çiftçinin iş kuvvetlerini birbirinden ayrı zamanlarda serbest bırakmasının arzettiği imkânlarla yaptığı izah şekli ve bunu ziraat işlerinin tabiatına uygun, zarurî ve normal bir hadise telâkkisi de rakkamlarla ve grafiklerle belirtilmeğe muhtaç olmaktan kurtarılamayan akîl bir isbat ve istidlâl yoludur ve ameleliğe düşmek ve amelelikten kurtulmak vetirelerinin imkân ve şartları üzerinde daha fazla ve esaslı bir şekilde durulması gerekli mevzulardır.

26 ncı sahifeden itibaren 26 vilâyetimizde ziraatte çalışan erkek, kadın ve çocuk (1) işçilerinin % nisbetleri cetveller halinde gösteril-

1) Bu bahiste küçük yaştaki çocukların ziraat işlerinde kullanılmasının, bazı şartlar altında, zannedileceği kadar fena neticeler vermediğine dair müşa-

miş ve hattâ 29 ncu sahifede bu nisbetlerin vasatî olarak erkekler için 2/3, kadınlar için 1/4 ve çocuklar için 1/7 olduğu (yekûn tutmuyor) tesbit edilmiştir. Şüphesiz bu rakkamlar mevzuumuz için büyük bir ehemmiyeti haizdir. Fakat, bu yüzde hesaplarının **her vilayet için kaç işçi üzerinden yapılmış olduğunu** (mademki yüzde hesabı çıkarılıyor bu adetlerin malûm olması lâzımgelir ve onların bilinmesi mevzuumuz için pek mühim olarak vasıflandırılmağa lâyıktır), hesapların nasıl yapıldığını, anket sorularının neler olduğunu, cetvellerin hazırlanmasına esas olan rakkamların o vilâyetlerde ziraat işlerinde çalışan bütün işçiler olarak alınıp alınmayacağı meselelerini yazmak ve münakaşa etmenin lüzumsuz görülmesi, bu cetvellerin kıymetini son derecede azaltıyor ve elde mevcut hazır **rakkamların kullanılması ve işletmesi bakımından da eserin metod zaaflarından birini meydana koyuyor.**

* * *

Kitabın iş mukavelesinin devamına göre işçi nevilerinden bahseden kısmı (sf. 35-54) da müellifin şahsî müşahedelerine ve bilgilerine dayanan değerli malûmatı ihtiva etmektedir. Bu fasılda mevzuun şumulüne giren bütün meseleler yerli yerinde kaydedilmiştir. Çukurovadaki ziraat işçilerininin tedariki usullerine, işçilerin toprak sahipleri ve **elci başırlarla** olan münasebetlerine, çalışma saatlerine, yiyeceklerine ait malûmatı bu arada zikredebiliriz. Fakat bütün bu malûmat **ilmî anket ve monografi usullerine uygun olarak yani yer, zaman ve rakkam zikrederek ve müşahedelerin metodlu bir şekilde kayd, tahlil ve makayesesine dayanan usullerle** tesbit edilmiş değıldir. Müellif umumî bir tarzda konuşuyor ve söylediklerini nerede ve nasıl tesbit ve tetkik ettiğini bize göstermiyor. Ziraat işletmelerimizin daimî iş kadrosunu teşkil eden ve yerine göre hizmetkâr, yanaşma, bekâr ilah. gibi namlarla anılan yıllıkçılar hakkında verilen malûmat da aynı suretle rakkam ve anketlerle işlenmemiş ve ham bir halde müellifin şahsî in-tiba ve bilgileri şeklinde bırakılmıştır.

* * *

Eserin, ehemmiyetini belirttiğimiz şekilde rekkamlarla işlenen mühim kısmı, ücretlere ait olan beşinci faslıdır. Bu fasılda ücretin mahi-

hedelere dayanan izahlar (sf. 34), yeni ziraat işçileri kanunu yapılırken hatırdan tutulması lâzımgelen realist görüşlerden biri olacaktır. Bu suretle, ziraat işlerinde çocuk sayını gelişi güzel menmetmeğe kalkarak ziraat hayatımızı ve millî ekonomimizi en mühim yardımcılarımızdan mahrum etmek tehlikesi önlenmiş olacaktır.

yeti, ücret sistemleri hakkındaki tarif ve izahlardan sonra (sf. 54-64), işçi ücretleri hakkında "Ziraat Vekâleti delâletile Vilâyet Ziraat Müdürlüklerine ve ziraat müdürlükleri vasıtasile kazalara gönderilen ve şahsan tertip edilen" anketler neticesinde toplanan ve muhtelif cetveller halinde mutalâa edilen rakkamlardır. Bu rakkamlardan öğrendiğimize göre, Türkiyede ziraat işçilerinin gündelik ücretleri vilâyetten vilâyete ve her vilâyette kazadan kazaya çok büyük farklar arz etmektedir:

Meselâ: 1939-1940 yılında erkek işçi ücretleri Aydında 100-160, Bilecikte 30-60, Gaziantep'te 20-120 dir. Kadın gündelikleri de aynı vilâyetlerde aynı sıra ile 50-80, 15-30, 20-50 dir. Çocuk gündelikleri ise, birçok vilâyetlerde 10 ve yeya 15 kuruştan başlayarak 50 kuruşa kadar çıkmaktadır. Bu ücretlerin tayininde âmil olan muhtelif şartların aranması da ihmal edilmemiştir. Gerçekten, 69 ncu sahifedeki cetvelden anlaşılacağı veçhile erkek işçilerinin yevmiyeleri, mevsimin ilkbahar, yaz, sonbahar veya kış olduğuna göre, ortalama olarak 83, 98, 78 ve 69 olarak değiştiği görülmektedir. Aynı suretle, yapılan işin kalitesine göre de, aynı Kastamouda kendir ıslama ve hasat işlerinde çalışanlar 100-126 kuruş aldığı halde bel işinde 60-80, çapa işinde 30-50, ot alma ve toplama işinde 25-30 kuruş almaktadırlar.

Bu cetvellerin tetkikinden çıkan ilk mühim netice, harpten evvel de olsa, günde 20 kuruş ile çalışan kadın ve erkek amelenin ve 10 kuruş yevmiye ile çalıştırılan çocuk ziraat amelesinin bulunması bize ziraat işçilerinin **hayat seviyesinin ne kadar düşük, iktisadî hayatımızın ne kadar durgun ve kapalı olduğunu** göstermektedir. Aynı düşük ücretlere yıllık ücretlere ait listede (sf. 77) de tesadüf ediyoruz: 1939-1940 yılında yıllık ziraat işçisi ücreti Afyonda 150-180, İspartada 60-70, Hakkârîde 20-40 lira arasında değişmektedir. Tabii bu ücretlere, mikdarları hakkında esaslı bir fikrimiz olmayan **aynîyat** halinde ödenen ücretleri de katmak lâzımdır. Bu ücretlerin aynı muntakadaki diğer amele gündelikleri ile mukayesesi de lâzımgeldiği gibi, gündeliklerin ziraî mahsullerin maliyet ve satış fiyatları üzerindeki hisseleri ile toprak sahibinin ve satıcının aynı mahsullerin kıymeti üzerinden aldıkları hisselerinin belirtilmesi de enteresan olabilirdi.

Bu fasıldan sonra kitapta ücret sistemleri arasında ayrıca mühim bir mevkiî olan hasıla ücreti sistemi, ücretin tediyesi şekilleri ve vasıtaları ve nihayet Türkiyede ziraat işçileri davasının ana meseleleri mevzuat, teşkilât ve tesisat meseleleri halinde tetkik edilmiştir. Bu rakkamlardaki malûmat da kıymetli olmakla beraber, metod ve muhtevâ bakımından tatmin edici bir şekilde mutalâa edilmiş sayılamaz.

Bununla beraber, burada müellife ait noksanlardan ziyade umumî surette bu mevzua ait malzemenin kifayetsizliği karşısında olduğumuzu unutmamamız lâzımdır. Diğer taraftan temenni ederiz ki, kitabın hazırlanışı tarihindenberi aradan epey zaman geçmiş olduğundan, bu zaman zarfında Ziraat Fakültelerimizin İktisadiyat Enstitüsündeki arşivin ve müellifin bu kitaba ait dosyalarının yeni araştırmalarla bugün artık daha fazla zenginleştirilmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan bu eserin yeni tablalarının çok daha başka bir çehre almış bir halde çıkacağını ümit etmekle beraber, “Türkiyede ziraat amelesi” meselesi gibi büyük içtimâî davalarımızın bütün hususiyet ve icablarını tebarüz ettirecek büyük ilmî eserin yazılabilmesi ve bu meselelere umumî surette bir hal ve izah şekli aramanın zamanının gelmiş addedilmesi için, monografi mahiyetinde pek çok mahallî araştırmaların geniş ölçüde teşkilâtlandırılıp geniş bir program içinde yapılması ve ziraat fakülteleri ile içtimaiyat ve İktisadiyat Enstitülerimizin bu kabil tetkikler için seferber edilmesi lâzımgelmekte olduğu da aşikârdır.

Prof. Ömer Lâtîfi Barkan

François Perroux: Pour une politique des prix. — **François Perroux:** Les nationalisations. — **François Perroux:** Economie organisée et économie socialisée. — **J.-R. Rabier:** La participation ouvrière. — **Henri Bartoli:** Le financement de la reprise. — “Groupes Travail”, Paris (Domat-Montchrestien) 1945. Fiyat: 12 frs.

İki dünya harbi arasındaki devre esnasında İktisat ve Maliye ilmi Anglosakson, Alman ve İskandinav memleketlerinde derin istihalelere maruz kaldığı halde, Fransız neşriyatının çoğu daha ziyade muhafazakâr bir vaziyet almakta devam etmiştir. Gerçekten, bazı orijinal mütefekkirlerden sarfı nazar, Fransız müellifleri o zaman, 1914 ten evvel hâkim bir mevkide olan klâsik veya neo-klâsik teori ve doktrinlere sadık kalmışlardır. Böylece, meselâ, **Keynes** ve tilmizlerinin mühim eserleri, hiçbir diğer memlekette Fransadaki kadar zayıf bir akıs uandırmamıştır.

Bu ortodoks ve eklektik vaziyete mukabil, son senelerde, Fran-

sız İktisat ilminin bir rönesansına yöneltilen dikkate değer gayretlerin sarfedildiği görülmektedir. Şüphesiz yeni siyasî hadise ve temayüllerle ilgili olan bu umumî istihale prosesüsünün belirtileri arasında, "Groupes Travail" (İş Grupları)nın neşriyatı çok önemli bir mevki işgal etmektedir. Bu grup tarafından yirmi otuz sahifelik broşürler şeklinde neşredilen ve Prof. **Perroux**'nun idaresi altında bulunan etütler, aktüel iktisadî ve içtimâî problemlerin incelenmesine tahsis edilmiştir. Cemiyetin her nevi tabakalarına mensup müellifler, ekonomik-sosyal düzenin yeni değışiklikleriyle harp sonrası kalkınma davasından doğan meselelerin halledilmesine uygun vasita ve tedbirleri, siyasî parti düşüncelerinden uzak kalarak araştırmak üzere birleşmişlerdir.

Bahis mevzuu broşürlerde, "milîleştirme", plânlaştırma", "tam iştiğal" gibi çok kullanılan fakat şüphe ve suiteffehümlere sebebiyet veren parolalara müteallik problemlerin açık ve lojik bir şekilde izahına ve müşterek ve farklı noktalarının belirtilmesine gayret edilmektedir. Aynı zamanda bu broşürlerde — çok kere münakaşalı olan fakat daima müelliflerin "Fransız rönesansı"na faal ve faydalı bir surette iştiarak etmek arzularına delalet eden — pratik, yani doğrudan doğruya ekonomi politikasıyla ilgili tavsiyeler de ileri sürülmektedir.

Bütün müellifler, liberal kapitalizmin öldüğü ve gerek fertçi demokrasinin, gerek faşist devletçiliğin sona eriştiği hakkında hemfikirdirler. Ekseri modern Anglosakson müteffekirleriyle beraber, Fransız müellifleri "hürriyetle otorite arasındaki bir ittifak" a (**Perroux**) imkân veren yeni ekonomik-sosyal bir düzen peşindedirler; buna binaen, millî ekonominin Devlete ait sektörünün mühim ölçüde genişletilmesi, bütün işçilerle müstehliklerin teşebbüslerin idaresine ve kontroluna iştiraki ve sosyal hasıranın "yeniden tevzii" ("redistribution") gibi reform tedbirleri tavsiye etmektedirler. Ancak bunu yaparken, bahis mevzuu iktisatçılar ileri sürdükleri projeler bakımından lüzumlu ve ihmal edilmesi çok tehlikeli olan başarı şartlarını da daima inceleyip belirtmektedirler. Şunu da ilâve edelim ki, "Groupes Travail"a mensup olanlar, tam bir plânlaşma veya asıl mânada sosyalist bir düzeni tavsiye etmekten uzak olup, daha ziyade "sosyal hakemlik", "meslekî organizasyon" ve Devletin plânlaştırma ve müdahaleye ait tedbirlerin sınırlarına büyük bir önem atfetmektedirler. Bundan başka, hadise ve doktrinlerin analizinde olduğu gibi pratik projelerin izahında da imkân dairesinde yabancı düşüncelerle tecriübeler nazarı itibare alınmış bulunmaktadır; böylece, meselâ **Bartoli**, "Kalkınma finansmanı"na dair güzel etütünde, bütçenin her yılda denklikte bulunması zarureti müdafaa eden eski ortodoks kaideyi reddederek modern İngiliz, Ame-

rikan ve Alman maliyecileri tarafından ileri sürülen "devri (siklik) bütçe" fikrini — **Keynes**'in teorilerinden ilham almak suretile — benimsemektedir.

Hülâsa: çok faydalı olacağına şüphemiz olmayan bu teşebbüse iştirak etmiş olanları cidden tebrik etmek gerekir. Müelliflerin yaptıkları incelemeler ve ileri sürdükleri tavsiyelerin, ekonomi politikasının başında bulunanların dikkatini celbedeceğini ümit edelim.

Prof. Dr. F. Neumark

Prof. Dr. Alexander Rüstow: Ham maddelerin milletler arasında dağıtımı. — İstanbul (Kenan Matbaası) 1946. — 72 sahife.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadi Coğrafya ve İktisat Tarihi Ordinaryüsü **Professör Rüstow**'un 1944-1945 ders yılında Hukuk Fakültesi "Devletler Hukuku Enstitüsü"nde verdiği ihtisas kursları, mezkûr Enstitünün 1 numaralı telif serisi olarak yayınlanmış bulunuyor.

Giriş kısmında, Devletler Hukuku Enstitüsünde İktisadi Coğrafya sahasında verilecek konferansların endüstriye lüzumlu ham maddelerin milletlerarası taksimi meselesinin en önemlisi olacağı belirtilmekte ve yüz senedenberi endüstrinin geçirdiği inkışafın neticesi ihtiyaç duyulan ham maddelerin gerek çeşit ve gerek miktar itibariyle büyük bir yekûna balığ olduğu, buna mukabil, endüstrileşen memleketlerden bir çoğunda bu ham maddelerin bir kısmının veya pek çoğunun ya hiç bulunmadığı veya pek az bulunduğu kaydedilmektedir. "Böyle gayri müsavi surette dağılmış bulunan ve kendilerinden sarfınazar edilemeyecek kadar mühim olan ham maddelerin hem iktisadi coğrafya ve hem de dünya siyaseti noktasından bilhassa alâkayı celbedecek" mevzular olduğuna işaret eden müellif, tipik birer misal olmak üzere anorganik maddelerden altın ve kalayı paleo-animal mahsul olan petrolü ve bitkisel bir madde olan kauçuğu aldığını söylemektedir.

Bundan sonra birinci kısımda, 12 sahife içinde, altının kullanım tarihçesi, kullanım sahaları, altının istihsalı, altın çıkarılışı ile altının para işleri için kullanılışı arasındaki bağıllık üzerinde durulmaktadır. Bu son kısımda altının para sahasında kullanılmasının geçirdiği değişiklikler ve altın fiyatlarının gösterdiği oynaklıkların altın istihsalı üzerindeki tesirlerine işaret edilmekte, altın ile para arasındaki bağıllığın eskisine nazaran gevşemiş olmakla beraber bugün dahi mevcut olduğu kaydedilmekte ve bu rabitanın İkinci Cihan Harbini müteakip yeniden daha sıkı bir hale gelmesi ümidi izhar edilmektedir.

Müellif, "altının para esası olarak asıl kabul edildiği devreyi teşkil eden 1816 ve 1914 seneleri arasının aynı zamanda dünya ticaretinin en yüksek inkişafa mazhar oluşunun ve bu dünya ticaretine iştirak etmiş olan memleketlerin ve hem de nüfuslarının evvelce şahidi oldukları derecede fevkalâde artmasına rağmen iktisadiyatlarının ve millî refahlarının misli görülmemiş bir surette yükselmesinin yüz yılı oluşu tesadüi eseri değildir." "İngiltere ve Birleşik Amerika memleketleri gibi tam ve en büyük altın ihtiyat hazinelerinin mevcut olduğu ülkelerin 1931 ve 1933 senelerinde hakikaten icbar edici bir sebep olmaksızın altın standardını bırakmaları kolayca anlaşılamiyacak garip bir hadisedir" demektedir.

Altına kaside diyebileceğimiz bu satırlar üzerinde biraz durmak isteriz. Öyle zannedilebilir ki, 1816 ve 1914 yılları arasındaki dünya ticaretindeki inkişafı ve bu ticarete iştirak eden milletlerin nüfuslarının artmış olmasına rağmen refahlarının artmış olması ile altının para esası olarak kabulü arasında bir sebep-netice münasebeti kurmaktan ziyade bu inkişafı doğuran diğer âmiller üzerinde de durmalıdır. Bu âmillerin dinamik bir seyir takip ederek durmadan gelişmesi sayesinde ki, dünya ticareti büyük inkişaflar gösterebilmiş ve altın da bu iktisadî oluşlarda bir katalizatör rolünü oynuyabilmiştir. Dünya ticaretinin dinamizmini doğuran âmiller ortadan kalkınca veya tesir derecelerini kaybedince, altın bu katalizatör rolünü oynayamakta, tersine olarak birtakım friksyonlara sebep olmaktadır. Gerçekten, bu yıllar zarfında icatların birbirini takip etmesi ve hızısıyla kaidelerinin öğrenilmesi neticesi nüfusun süratle artması gibi âmiller dünya ticaretinde bu devre zarfında görülen dinamizmi vermişlerdir.

Şurayı da kaydetmeden geçemeyeceğiz ki, bu devre zarfında dünya ticaretine iştirak etmiş olan memleketlerin iktisadiyatlarının ve millî refahlarının misli görülmemiş bir surette yükselmesi karşılıklı olmaksızın ziyade tek taraflı kalmıştır. Fihhakika, bu devre zarfında endüstrileşen memleketler, henüz sanayileşemiyen memleketler aleyhine olarak ve onların yerli sanayiini mahv ve perişan ederek ve mübadelede

ham maddelerle mamul maddeler arasındaki fiyat makası neticesi hasıl olan kıymet fazlasını, kendi nüfuslarına malederek refahlarını artırabilmişlerdir. **Ricardo**'nun ve **J. S. Mill**'in mukayeseli masraflar nazariyesi maalesef tek taraflı olarak tatbikatta kendini gösterebilmiştir. Binaenaleyh, altının tahlütünden indirilmesi bugünkü durgunluğun bir sebebi değil, belki onun neticesidir.

Müellif müteakiben 9 sahife, içinde kalay'ın kullanış devrelerini ve çıkarımını incelemekte, ikinci Dünya Harbinde konserve yerine kuru ambalaj usullerinin bulunması ve diğer yeni buluşlar sayesinde kalayın istimal sahası daralırken kalay kartelinin malî yardımları ile "International Tin Research and Development Council" in, kalayın kullanılabilceği yeni imkânları araştırdığına işaret etmektedir.

Kalay istihsalinin muayyen yerlerde temerküz etmiş olmasından doğan tabii inhisarcılığı teşvik eden ve jeopolitik mahiyette olan ahval ve şeraite, tamamen iktisadî olanlarının da inzıمام ettiğini söyleyen müellif, kalayın yardımcı madde olarak kullanılmasından ileri gelen hususiyetlerinin doğurduğu talep ve arz elâstikiyetlerini enteresan bir şekilde izah etmekte ve kalay müstahsillerinin kartelleşme teşebbüslerinin sonunda devletleri de işlerine nasıl karıştırdıklarına dikkati çekmekte ve bahis konusu maddenin istihsalinin hususî ekonomi mevzuu olmaktan çıkarak haricî siyasetin bir konusu haline geldiğini göstermektedir.

Sayın Professör üçüncü kısımda, 18 sahife içinde, ham petrolü mütalâa etmektedir. Evvelâ yakıt maddeleri ekonomisinin üç büyük gelişme devresini gösteren müellif, akaryakıtların hususiyetlerini ve bunlardan doğan meziyetlerini kaydetmekte ve petrolün menşei istihsal usullerini, naklini işlenmesini, ham petrol ve mahsullerinin kullanımını incelemekte ve petrol zuhuratının coğrafi dağılımını ele almaktadır. Bu dağılımın hususiyetleri ve muhtelif memleketlerin bu durumla ilgili petrol siyasetleri de anlatılmaktadır. Sonra da petrolün istikbali tetkik edilmektedir. Petrolün istihsalinin icap ettirdiği büyük riskler kadar büyük kazanç şanslarının da teşebbüslerin birleşmesine nasıl yol açtığı gösterilmekte ve arkasında devletlerin bulunduğu büyük kumpanyaların petrol sahalarını işletmek imtiyazını elde etmek hususundaki mücadeleleri anlatılmaktadır. "İkinci Dünya Harbi, Birinci dünya harbinde olduğundan çok daha ziyade petrolün askerî ve siyasî önemini belirttiği için petrol ekonomisinin politika mevzuu oluşu harp sonrasında da terakkiler kaydedeceğe benzemektedir" denilmektedir.

Dördüncü kısımda, 18 sahife içinde, kauçuğun menşei ve vasıfları, kullanılışı, istihsal tarihçesi, kauçuk satışını kartelleştirme faali-

yeti, istihsal ve istihlâki, kauçuk ağacının yerine kaim olabilecek ersatz bitkilerin aranması, sun'î kauçuk, İkinci Dünya Harbinde kauçuk durumu ve kauçuğun gelecek sulh devresindeki durumuna bir bakış, başlıkları altında kauçuk sahasında tabii ve iktisadî imkânların karışıklı tesir ve aksi tesirleri enteresan bir şekilde gösterilmektedir.

En son olarak, "milletlerarası ham madde tevzii"nin problematik durumu kısmında sentez yapılarak bir neticeye varılmaktadır. "Ham maddeler arasında bilhassa mühim olanlarından dördüncü misal makamında seçmek suretiyle muhtelif istihsal imkânlarının başka başka devletlerin siyasi hakimiyet dairelerine ne derece gayri müsavi bir şekilde dağılmış bir halde bulunduğunu gördük; burada bahis mevzuu etmemiş olduğumuz daha binlerce ham madde hakkında da bunun gibi bir durum mevcuttur" dedikten sonra, arzın ve onun istihsal imkânlarının milletlerarası taksimi meselesinin ötedenberi siyasi münakaşa ve askerî ihtilâfların en esaslı kaynağı olduğuna işaret etmekte ve mezkûr ham maddelerin dağıtımının adalete uygun olup olmadığı meselesinin mahiyetini anlatmakta ve makul ve kabili tatbik bir adalet kriteriyumu bulunamayacağından hareketle dünya ticaretine konan engellerin kaldırılması sayesinde ham madde kaynakları kimin elinde olursa olsun bu ham maddeleri maliyeti ile mütenasip fiyatları verebilen herkesin elde edebileceğini ve böylece ham maddelerin adalette tevzii meselesinin ham madde kaynaklarının yeniden tevzie tâbi tutulması ile değil, "yalnız fiyat mekanizması yoluna giren tabii faaliyetlere kavuşan bir cihan iktisadiyatı sayesinde" mümkün olabileceği belirtilmekte ve "bunun tahakkuk etmesi halinde her türlü yenden dağıtma lüzumsuz olur" denmektedir.

Esasen ham madde kaynaklarının âdilâne taksiminin tatbikatta müstemlekelerin taksimi şeklinde kendini gösterdiğine işaret eden müellif, en âdilâne hal tarzının bunların kendi mukadderatlarına kendilerinin sahip olması şeklinde tecelli edebileceğini söylemektedir.

"Her tarafta iktisadî sebeplerden dolayı ve iktisadî gayeler uğruna dürtüst ve sulhçu bir iktisat siyaseti takip edilir ve gizli veya açık bir iktisat harbi bahis mevzuu olmazsa, ham maddelerin siyasi taksiminin iktisat bakımından hiçbir ehemmiyet ve rolü olamaz. Şu kadar ki, bütün bu söylediklerimiz sulh zamanı için varittir. Gözü harpte olmıyan harpçi bir ticaret siyaseti ile gelecek bir harbe hazırlanmıyan veya geçen harbi başka vasıtalarla devam ettirmıyan bir sulh."

Bunun 19. asırda bir müddet için tahakkuk ettiğine işaret eden müellif, uzun müddet harbin olmıyacağını sanmanın bir nikbinlik olacağına işaret etmekte, büyük iktisat sahaları ve "büyük sahalarda iktisadiyatı" fikirlerinin ham maddelerin âdilâne tevzii fikri gibi emper-

yalızme nasıl âlet edildiğini anlatmakta, “Sulh şartları altında her millet büyük iktisadiyat sahalarından en büyüğüne yani cihan iktisadiyatına hudutsuz bir halde sahiptir” demektedir.

Müellif son iki sahifelik “netice” kısmında şu sonuca varmaktadır: “Zannıma kalırsa, iktisadî coğrafya ve iktisadî siyaset zaviyesinden tetkik mevzuumuz olan sahada haklı talep, çalışma imkânlarının tevziinde adaleti istihdaf etmektedir. Bu çalışma imkânları içinde elbet te mevzuubahis çalışma işi için muktazi olan ham maddeleri celp ve tedarik edebilmek imkânı da mevcuttur. Fakat gördük ki, bu imkânlar ham madde kaynaklarının yeni baştan bir tevzie tâbi tutulması suretiyle değil, yalnız ve ancak mekanizması yoluna giren tabii faaliyetlere kavuşan bir cihan iktisadiyatı sayesinde gerçekleşebilir.”

Hülâsa olarak şunu söyleyebiliriz ki, sayın Profesör, konferansın verildiği zamanın ve hâlin en aktüel mevzuunu seçmiş bulunmaktadır. Nitekim harp içinde meşhur Atlântik Anlaşmasında “ham maddelerden milletlerin müsavi surette istifade imkânlarına malik olmaları” meselesi üzerinde durulmuştur. Sayın müellifin kanaatinin aksine olarak bu meselelerin daha uzun zaman “Devletler Hukuku”nun aktüel meselelerinden biri olarak kalacağını sanıyoruz. Çünkü ham maddelerden her milletin müsavi istifade imkânlarına malik olmaları derpiş edilmekle beraber, müteceviz milletlerin harbe hazırlanmalarına mani olmak ve silahsızlanmayı temin etmek için milletlerarası bir takım kontrol teşekkülleri vücuda getirilmesi de düşünülmektedir. Bu şu demektir: Ham madde kaynaklarından istifade imkânları bakımından müsavilik temin edilse bile bu istifade kayıtsız şartsız olmayacak ve bu kayıt ve şartlardır ki, bu meseleyi Devletler Hukuku meselesi haline getirmekten hali bir akımiyacaktır.

Eserin umumi heyetine gelince, seçilen dört misalden altın diğerleri kadar önemli ve karakteristik bulunmamaktadır. Filhakika, altının tahtından indirildiğine müellifçe de işaret edildiği ve hele sınaî ham maddeden ziyade para sahasındaki rolünün arzettiği hususiyetler de göz önüne getirilirse, altının misal olarak seçilmesi diğer üç madde kadar kuvvetli görülmemektedir. Müellif, konferanslarını renkli haritalar üzerinden vermiş ve takibi daha kolay olmuştur. Aynı haritaların esere konmaması ve iktisadî coğrafya kitabının birinci cildinin ikinci tabındaki gibi dairevî grafiklerle tezyin edilmemesi herhalde Enstitünün ihmâlinde ileri gelmiş olsa gerektir.

Kütüphanemize enteresan olduğu kadar cazip bir eser kazandıran **Profesör Rüstow**'a ve bunu yayın sahasına çıkaran “Devletler Hukuku Enstitüsü” ne teşekkür ederiz.

Dr. Mehmet Oluç